

Atatürk: Cumhuriyet'te Onurlu Yaşam'ın Kurucusu

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün genç bir general olarak yüz yıl kadar öncenin koşulları içinde başardıklarını bir mantık silsilesi içinde anlattığımızda makul ve mümkün gibi görüneceklerdir. Ancak o tarihlerde genç bir gazeteci olan Refii Cevat Ulunay'ın 1919 yılında Şişli'deki evinde Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi soran gazetenin yazı işleri müdürüne verdiği yanıt o devrin zihniyet dünyasını ve ortamını iyi anlatır: "Uzun uzun görüştü; görüşmenin samimi olduğunu da düşünüyorum, ancak Paşa öyle şeyler söyledi ki, bunlar hiç de gerçekleştirilebilir gibi görünmüyor. Benim aklım almıyor, ben bunları yazamam, siz de bunları basmaya makul olarak karar veremezsiniz zaten." Aslında Paşa Ulunay'a Anadolu'ya geçtikten sonra başlatmayı düşündüğü Milli Mücadele'nin esaslarını anlatmış ve Ulunay'ın yıllar sonra yine belirttiği üzere anlattığı gibi de gerçekleştirmişti. Ancak, o dönemin koşullarında genç, hırslı ve zeki bir gazeteci için bunlar inanılabilecek şeyler değildi. Mustafa Kemal Paşa bir devrim tasavvur etmekteydi. Bu devrim sürecini adımlar halinde şöyle anlatabiliriz.

1. Öncelikle milletin temsilcilerinden oluşan Millet Meclisi eliyle, patrimonyal geleneksel yönetim üslubuna dayalı şahsi siyasi egemenlik yerine "milli hakimiyet / ulusal egemenlik" ilkesinin geçeceği bir hükümet biçimi oluşturmak ki, 1921 Anayasası'nın 1. Maddesiyle gerçekleşmiştir.
2. Bunun gereği olarak saltanatın kaldırılması ki, Millet Meclisi'nin 307 ve 308 sayılı kararlarıyla 1 / 2 Kasım 1922'de gerçekleştirilmiştir.
3. Uluslararası bir antlaşmayla yeni devletin uluslararası meşruluğu ve saygınlığını sağlamak ki, Lozan Antlaşmasıyla temin edilmiştir.
4. Yeni devletin siyasal rejimi olarak ilga edilen saltanat ve onun dayandığı monarşi rejimi yerine ulus egemenliğine dayalı bir rejim olan Cumhuriyet'in ilan edilmesi ki, 29 Ekim 1923'te Millet Meclisi'nin oy birliği ile temin edilmiştir.

5. Irsi halifelige dayanan din devleti olma keyfiyetine son verilerek, halkın rızasına dayalı temsili bir Meclis eliyle ve onun meşru egemenliği altında yönetime geçişin sağlanması ki, 3 Mart 1924'ten itibaren gerçekleşmiştir.

Bu silsileyi rahmetli Prof. Tarık Zafer Tunaya “tarihin yolunun keşfedilmesi” olarak tanımlıyor. Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda başlayan ve Tanzimat Reformlarıyla hızlanan bir patrimonyalizmden uzaklaşarak çağdaşlaşma / modernleşme sürecinin doğal sonucu olarak Tunaya’nın takdim ettiği bu süreç tamamlandığında yeni potansiyeller ve aynı ölçüde de yeni meydan okumalarla karşı karşıya kalınmıştır.

Tanzimat Reformlarıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırlı bölgelerinde önemli yasal ve idari değişiklikler yürürlüğe girerken yeni bir devlet – birey ilişkisi de kurulmaya başlanmıştır. Geleneksel aşiret ve kabile ağırlıklı toplumun akraba, tanıdık, eş, dost ilişkilerinden uzaklaşıp, resmi ilişkilerin ve bireysel başarının temel olduğu bir hukuk ve toplum düzenine doğru yol alınmıştır. Hukukun üstünlüğünün (*rule of law*) başladığı yer toplumda yaşayan herkesin, eşit olarak, toplumun kabul ettiği kanunlara ve kurallara tabi olmasıdır. Tanzimat’ın en önemli etkisi de bu yola girilmesini sağlamak olmuştur.

Şerif beyin gözlemlerini takip edecek olursak, özellikle Orta Doğu patrimonyalizminde yasaların rolü belirsiz ve bir hayli de sınırlıdır. Bireyin yaşamı gayr-ı şahsi ilişkilere bağlı olarak gelişir, örneğin işe alınmada tavsiye; yetenek, çalışma, başarı veya becerinin önünde yer alır. Oysa, çağdaş devletlerde toplumsal ilişkileri öncelikle oldukça kesin bir yasa anlayışının oluşturduğu resmîlik belirler. Bireyler kendi rızaları ile bir anlaşmaya varırlar ve bunu kesinleştirmek isterlerse, yasaların düzenlediği kesin biçimlere göre sözleşmeler yaparlar. Hukuk hayatın her köşesinde önem kazanır, aranır ve talep edilir hale gelir. O zaman işe alınmada yasadaki düzenlendiği gibi çalışma, beceri, başarı (liyakat – merit) öncelik kazanır.

Tanzimat işte patrimonyal toplumun uyruk anlayışını kul, yanaşma, usta – çırak ilişkileri üzerine oturan kişisel bağlılık, bireysel nimet, ihsan ve pir’e kulluk ilişkisinden hakları ve hukuki statüsü olan birey olarak vatandaş ve onun özgürlüğü (Namık Kemal’in ürettiği “hürriyet”) ve vatandaşların oluşturduğu toplumun efkar-ı umumiyesine doğru çevirmiştir. Bu değişim Şerif Mardin’e göre vefa, kişisel

sadakat, pire bağıllık temelindeki bir “onur” anlayışından haklara ve özgürlüklere sahip olan birey esaslı bir vatandaşın “onur”u anlayışına doğru geçiş olarak ifade edilebilir. Ancak bu yönelim zamanla aşınmış ve akamete uğramış, yeni çabalarla tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında ortaya çıkan Cumhuriyet rejimi ve toplumu da bu tür bir “çağdaş onurlu” yaşamı artık bir daha geri dönmek üzere kurmak amacını gütmüştür.

Atatürk’ün hedefinde, bir ideal olarak, şahsi olmayan, patrimonyal ilişkilere dayanmayan, hukuk, haklar ve özgürlüklere dayalı kurumsal bir devlet – toplum ilişkisi mevcuttur. Bu yönelim bir süreç olarak çeşitli engellemelere, yeniden patrimonyal geleneklere dönme çabalarına hedef olmuş bir süreçtir. II. Abdülhamit dönemi ve sonrasındaki fırtınalı yıllarda yaşamış ve görmüş olan Atatürk, daha önceki dönemlerin aydınlarının ve siyasilerinin içinden geçtiği Servet-i Fünun gibi edebiyat ve düşünce akımlarının etkilerinden de yararlanarak, bu yeni “onurlu yaşam”ın temeli olarak “pozitif bilim”i görmüştür. O’na göre “en hakiki mürşit ilimdir, fendir.” Akrabalık, kardeşlik, aile ve arkadaşlık ilişkilerinin gayr-ı resmi, bireysel vefa, sadakate dayalı kayırma ortamından; kurumsal devlet yapısında hukuk tarafından korunan hakları olan “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür” vatandaşların oluşturduğu, Ferdinand Tönnies’in “gesellschaft” diye tanımladığı toplum yapısına geçmenin anahtarı “bilim”dir. Cumhuriyet’in “onurlu yaşamı”nı tanımlarken mantık yürüterek düşünen, düşündüklerinin gerçekliğini gözlemle, görgül kanıtlarla sınavan bir zihnin, dinin yanısıra gelişmesini ve dinin daha önce Osmanlı’da kapladığı alanın yerine geçmesini hedeflemiştir.

1924’te Amerikan düşünürü John Dewey’e eğitim reformu konusunda bir rapor hazırlanması, 1932’deki Malche Raporu ve onu izleyen Darülfünun veya Üniversite Reformu ile Nazi Almanyası’ndan kaçan bilim adamlarına kucak açarak hızla bilimsel düzeyi üniversitelerde yükselten bir girişim bu düşüncenin sonuçlarıdır. Daha sonra yapılan ve akim kalan Köy Enstitüleri de benzer bir kırsal eğitim sefereberliği niteliğinde olarak bilim ve onun teknolojik uygulamasını tarımsal toplumda yaygınlaştırma çabasıdır. Bu ve başka araçlar da kullanılarak okuma yazma düzeyi 1920’lerde %10 civarında olan, yorgun, bezgin, yılmış ve aydın nüfusunun azımsanmayacak bir kısmı teğmen olarak savaştığı Orta Doğu’da, Galiçya’da Anadolu’da kaybolmuş veya gazi olarak çalışamaz hale gelmiş, veya

nüfus mübadelesiyle ülke dışına gitmiş, sıtma, frengi ve verem başta olmak üzere çeşitli hastalıkların pençesindeki bir iş gücü ile yola çıkan Atatürk Türkiye'si bugün geldiği noktada %96 okur-yazarlık oranına ulaşmıştır. Bugün ise ılgık ve orta okullarda okullaşma oranı %96 civarında, liselerde ise %80 civarındadır; 6,5 milyon civarında öğrenci çeşitli düzeylerde yüksek öğretim görmektedir. Ancak Cumhuriyet'in en büyük başarısı maddi durumu fevkalade mütevazi olan çok çocuklu bir ailede doğan ve büyüyen Prof. Dr. Aziz Sancar gibi bir tabibin üniversiteden mezun olmasına, ABD'nde eğitim ve araştırmalarına devam ederek Kimya dalında bir Nobel ödülü almasına vesile olmasıdır. Bizzat Prof. Sancar'ın Cumhuriyet'e ve onun kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal'e belirttiği şükran bunun en büyük kanıtıdır.

Bu başarıların devamı Cumhuriyet toplumunun ve siyasetin bilimi ne derecede yaşatamaya ve geliştirmeye odaklanacağı ile ilgilidir. 90 yılda bir tane Nobelli bilim adamı üretilmişken çok daha büyük ve eğitilmiş bir nüfusla, bilim eğitime yapılacak olan yatırım ve üniversitelerin bilim ortamının özerklik ve özgürlüklerin yaşandığı bir içeriğe kavuşturulmasıyla bu süreç 21. Yüzyılda hızlanmaya adaydır. Bunun gerçekleşip gerçekleşmemesi ise toplum olarak hepimizin ne talep edeceği, ne kadar ısrarcı olacağımız ve 21. Yüzyıl dünyasında hangi süreçlere ne ölçüde dahil olacağımızla ilgilidir.

Atatürk'ün toplumsal algı ve zihniyetin çok ötesinde giden bir kararla milli hakimiyete yöneldiği 1919 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Britanya Başbakanı Lloyd George'un Avam Kamarasında ifade ettiği gibi "her yüzyıl bir dahi çıkarır, bu yüzyılın dahisi de Mustafa Kemal Atatürk'tür." Bizim için ne büyük mutluluktur ki bu dahi tam doğru an ve yerde ortaya çıkararak Türkiye'nin işgalden kurtularak bağımsızlığa kavuşmasını ve ulusal egemenlikle varlığını sürdürmesini sağlayacak Cumhuriyet içinde onurlu yaşam formülünü hayata geçirilmesini sağlamıştır. Bizim o devrimcinin yaptıklarının anlam ve önemini idrak edebilmemiz, Atatürk'ün belki de bir "ütopya" olarak tasavvur ettiği, o sağlam kurumsal temelli, bireysel hakları ve özgürlükleri olan, vatandaşlarının hukukun koruması altında yaşadığı Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesi ve gerçekleşmesi için esastır. Nitekim Atatürk Cumhuriyeti kendinden sonraki "gençler" olarak tanımladığı kuşaklara emanet

etmiştir. Bu emanete ne derecede sahip çıkılacağı hepimizin kendi kendimize sormamız gereken bir sorudur.